

УДК 94(477)-028.16:355.01(470+571-651.1)"20"(09):303.446.4
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2026.02.313>

МІЖ ФІКСАЦІЄЮ ТА ОСМИСЛЕННЯМ: УСНА ІСТОРІЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Галина БОДНАР

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7972-8111>

кандидатка історичних наук, доцентка,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра новітньої історії України
імені Михайла Грушевського,
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: halyna.bod@gmail.com

Усна історія в Україні зазнала суттєвих трансформацій після Революції Гідності та початку російсько-української війни у 2014 р., а повномасштабне російське вторгнення 2022 р. різко активізувало документування воєнного досвіду. Українська усна історія посилила свою присутність у міжнародному науковому дискурсі, формуючи особливий досвід документування «незавершеної історії», який відрізняється від усталених світових практик дослідження кризових подій. У цьому контексті аналіз сучасного розвитку українських усноісторичних студій є актуальним завданням для історичних та міждисциплінарних досліджень і має практичне значення для подальшого збирання, архівування й використання усних свідчень війни.

Метою статті є окреслити основні тенденції розвитку усної історії в Україні після 2014 р. з урахуванням різкого зростання масштабів документування після 2022 р., а також визначити ключові проблеми і можливі напрями подальшого розвитку. У статті розглянуто стан української усної історії до змін середини 2010-х рр., виклики, пов'язані з документуванням подій Революції Гідності та війни, а також сучасні методологічні й етичні питання. Окрему увагу приділено позитивним зрушенням, проблемним аспектам і новим викликам, що постають перед українською усною історією війни. Методологічну основу дослідження становлять історіографічний і порівняльний аналіз, проблемно-хронологічний підхід, якісний контент-аналіз фахових дискусій і публікацій. Для узагальнення результатів застосовано аналітико-синтетичний метод і міждисциплінарний підхід.

Ключові слова: усна історія в Україні, російсько-українська війна, документування, архів усної історії, аналіз усних свідчень.

Halyna BODNAR

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7972-8111>

Candidate of History, Associate Professor,
Ivan Franko National University of Lviv,
Mykhailo Hrushevsky Chair
of Contemporary History of Ukraine,
1, Universytetska Str., 79000, Lviv, Ukraine,
e-mail: halyna.bod@gmail.com

BETWEEN DOCUMENTATION AND INTERPRETATION: ORAL HISTORY IN UKRAINE DURING THE WAR

Introduction. Oral history in Ukraine has undergone significant transformations since the Revolution of Dignity and the start of the Russian-Ukrainian war in 2014. The full-scale Russian invasion in 2022 sharply intensified the documentation of wartime experiences. Ukrainian oral history has strengthened its presence in international academic discourse. At the same time, a unique approach to documenting «unfinished history» is emerging, which differs from established global practices for researching crisis events. Therefore, analyzing the current development of Ukrainian oral history studies is a pressing task for historical and interdisciplinary research and has practical significance for the further collection, archiving, and use of oral testimonies of the war.

The purpose of this article is to outline the main trends in the development of oral history in Ukraine after 2014, taking into account the sharp increase in the scale of documentation after 2022, as well as to identify key problems and possible directions for further development. The article examines the state of Ukrainian oral history before the changes of the mid-2010s, the challenges associated with documenting the events of the Revolution of Dignity and the war, as well as contemporary methodological and ethical issues. Special attention is paid to positive developments, problematic aspects and new challenges facing Ukrainian oral history of the war.

The *methodological basis* of the study consists of historiographical and comparative analysis, a problem-chronological approach, and qualitative content analysis of professional discussions and publications. An analytical-synthetic method and an interdisciplinary approach were used to summarise the results.

Conclusion. During the full-scale war, the personal experiences of Ukrainian scholars combined with an intensified sense of professional responsibility. This situation led to a rethinking of ethical and methodological approaches to recording interviews. An important result of documenting war testimonies is the strengthening of Ukrainian oral history's participation in international scientific discourse and its entry into a new stage of development. At the same time, Ukrainian oral history of the war faces problems that are only beginning to be systematically addressed. After an intensive phase of field collection of oral testimonies of the war, issues of their proper archiving and analysis are becoming increasingly relevant. Some oral history collections are transferred abroad for security reasons, which raises the issue of Ukraine's archival sovereignty. Ukrainian oral history is also increasingly moving beyond the academic sphere and becoming an important component of community archiving.

Keywords: oral history in Ukraine, Russian-Ukrainian war, documentation, oral history archive, analysis of oral testimonies.

Вступ. Усна історія в Україні утвердилася як окрема галузь історичної науки і загальнонавчаний дослідницький метод, розвиток якого суттєво змінився після Революції Гідності та початку російсько-української війни у 2014 році. Повномасштабне російське вторгнення у 2022 р. значно посилило потребу в оперативному документуванні досвідів учасників і свідків війни, що сприяло активізації та оновленню усної історичної професійної поля. Українська усна історія вийшла на якісно новий рівень залученості до міжнародного наукового дискурсу, в межах якого формуються і осмислюються підходи до документування воєнного досвіду. Український досвід має низку особливостей у порівнянні з усталеними світовими практиками усної історії кризового часу («crisis oral history»), що зазвичай зосереджуються на вже завершених або локалізованих подіях. Натомість в Україні йдеться про документування «незавершеної історії», що водночас створює серйозні методологічні виклики й відкриває можливості для формування нових інтерпретаційних моделей. Тому аналіз тенденцій розвитку української усної історії після 2014 р. і різкого зростання масштабів документування після 2022 р., а також окреслення ключових проблем і можливих напрямів її подальшого розвитку є актуальним завданням для сучасних історичних і міждисциплінарних студій. Узагальнення цих процесів і окреслення проблемних зон має не лише наукове, а й практичне значення для подальшого документування, архівування і використання усних свідчень війни.

Досягнення й проблеми розвитку усної історії в Україні неодноразово ставали предметом аналізу українських дослідників. Такі узагальнення спираються на осмислення спільного історичного досвіду [1], етапів становлення усної історії [2], глибоких змін, що відбулися в середині 2010-х років [3]. У відповідь на виклики, спричинені повномасштабною російською війною проти України, зокрема зростання потреб у професійному документуванні, розширення кола досліджень і необхідність оперативної обробки і збереження воєнних свідчень опубліковано низку досліджень. У них порушуються теоретичні й практичні аспекти роботи зі свідченнями в умовах підвищеної етичної і методологічної відповідальності [4; 5; 6; 7; 8; 9], включення української усної історії в міжнародний науковий діалог [10], архіву-

вання усних джерел [11] і проблеми архівного суверенітету [12] та ін.

Метою статті є окреслити основні тенденції розвитку усної історії в Україні після початку російсько-української війни у 2014 р. з урахуванням різкого зростання масштабів документування свідчень після повномасштабного російського вторгнення у лютому 2022 р., а також виділити ключові проблеми і можливі напрями подальшого розвитку. Якою була українська усна історія перед кардинальними змінами середини 2010-х років? З якими викликами зіткнулися усні історики, розпочавши документування свідчень учасників Революції Гідності та початку російсько-української війни у 2014 р.? Як осмислюються етичні та методологічні виклики? Які позитивні зрушення в усній історії відбулися і які проблемні моменти оголила війна? З якими новими викликами нині стикається українська усна історія війни? Хоча узагальнення процесу, який активно розвивається й залишається динамічним, завжди є складним і неминуче неповним, воно є необхідним для розуміння сучасного стану української усної історії та її місця в міжнародному науковому контексті.

Основна частина. Усна історія в Україні: генеза та розвиток

Усна історія виникла у США в 1930-х роках і до свого поширення в Україні у 1990-х роках пройшла тривалий шлях розвитку. Американський історик і журналіст Алан Невінс у своїй праці «Ворота в історію» (1938 р.) писав: «Ми вживаємо безліч заходів для того, щоб розшукати документи про людей, які давно померли. Однак лише окремі та безсистемні заходи здійснюються для того, аби здобути бодай часточку з величезного масиву інформації про нещодавнє [...]» [13, с. 8]. У 1948 р. з ініціативи А. Невінса і його однодумців було засновано Центр дослідження усної історії при Колумбійському університеті в Нью-Йорку, який функціонує до сьогодні¹.

На початковому етапі становлення усної історії основна увага зосереджувалася на розширенні джерельної бази і формуванні нових архівів із транскриптами інтерв'ю. Фактично йшлося про новий спосіб створення писемних джерел шляхом фіксації спогадів на аудіоносії та їх подальшої розшифровки. Усну історію в цей період розглядали пере-

¹ Columbia Center for Oral History Research. URL: <https://www.ccohr.incite.columbia.edu/research>

дусім як запис спогадів відомих і впливових осіб про важливі й широко відомі події [13, с. 9]. Починаючи з 1960-х років, насамперед у Великій Британії, в усній історії почали вбачати потенціал для фіксації свідчень «звичайних» людей («спитати хлопців, які косять сіно») [14, с. 8]. У такий спосіб усна історія стала важливим джерелом «історії знизу», що дало змогу надати голос соціальним низам і маргіналізованим групам, які раніше залишалися поза увагою істориків.

Наприкінці 1970-х років увага дослідників змістилася на пам'ять і суб'єктивність оповідачів. Інтерв'ю перестали трактувати як джерело об'єктивних історичних фактів. Натомість пам'ять почали розглядати не лише як метод, а як окремий об'єкт усної історії, з урахуванням впливу суспільної культури та ідеології на індивідуальні спогади в умовах замовчування і різноманіття особистих переживань [14, с. 9—11]. Від кінця 1980-х років інтерв'ю дедалі частіше трактували як діалог і форму взаємодії, у межах якої порушувалися питання суб'єктивності усного історика як інтерв'юера і дослідника. Усний історик почав розглядатися як рівноправний співавтор запису, чий погляд на минуле впливає на подальшу інтерпретацію усноісторичного джерела. Цифрова ж революція кінця 1990-х — початку 2000-х років сприяла інтенсифікації комунікації і вдосконаленню способів запису голосу, зображення, їхньому збереженні, доступності та аналізу.

Сьогодні немає «єдиної усної історії, але історично існує, так би мовити, парадигматично зумовлене різноманіття способів її практикування і теоретизації» [15, с. 97]. Під «класичними» академічними практиками усної історії розуміють «ділянку досліджень і метод збирання, зберігання й інтерпретації голосів та спогадів людей, груп та учасників подій минулого [...]», а отже «(1) якісний процес дослідження, що ґрунтується на особистому інтерв'юванні й дає змогу розуміти смисли, інтерпретації, зв'язків та суб'єктивного досвіду, а також (2) продукт (аудіо- чи відеозапису), який є справжнім історичним документом, новим першоджерелом для подальших досліджень» [13, с. 13].

Усноісторичні дослідження в Україні почали активно розвиватися зі середини 1990-х років і були пов'язані з реалізацією кількох масштабних проєктів, присвячених вивченню примусової колективізації

українського селянства на межі 1920—1930-х років² [16], розпаду Радянського Союзу і становлення незалежної України³, історії підпільної діяльності Української Греко-Католицької Церкви⁴. Українські дослідники, зокрема історики, етнологи і фольклористи, які брали участь у цих міжнародних ініціативах, отримали можливість ознайомитися з теоретичними й методологічними підходами, розробленими західними науковцями, а також із перевіреними практиками фіксації усноісторичних свідчень і набутти необхідного практичного досвіду. У 1994 р. у Львівському університеті імені Івана Франка відбулася перша в незалежній Україні конференція, присвячена усній історії. Захід організував Інститут історичних досліджень у співпраці з Інститутом історії Церкви та ін. Основною темою обговорення була «Методологія і методи усної історії та біографістики у соціальних дослідженнях». Важливо, що конференція зібрала широке коло іноземних учасників, чий професійний досвід і напрацювання в галузі усної історії на той час суттєво переважали українські [17; 2].

Упродовж 2000-х років в Україні сформувалися основні тематичні напрями досліджень з використанням методу усної історії, серед яких провідне місце посіли питання колективізації і Голодомору 1932—1933 років, історія Другої світової війни, студії Голокосту, дослідження радянських депортацій і репресій та ін. Специфіка і складнощі використання методу усної історії в Україні були пов'язані насамперед із наслідками тоталітарного минулого. Тривалий час держава фактично позбавляла людей можливості зберігати й відкрито висловлювати власну індивідуальну пам'ять. Упродовж десятиліть радянське суспільство привчало сприймати лише офіційну версію історії, що призвело до замовчування особистих спогадів. Унаслідок цього багатьох людей складно заохотити до відвертої, повної і детальної розповіді про пережитий досвід. Вони часто недооціню-

² Трансформація громадянського суспільства: Усна історія української селянської культури 1920—30-х років. URL: <https://drc.usask.ca/projects/pcuh/transformation/ukr/>

³ Розпад Радянського Союзу. Усна історія незалежної України 1988—1991. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0014731>

⁴ Архів Інституту Історії Церкви Українського Католицького Університету. URL: <https://orallhistory.com.ua/re-sursi/centri-uaui/arhiv-instytutu-istorii-cerkvi/>

ють значення власних свідчень і водночас виявляють недовіру до дослідників. Крім того, особисті спогади нерідко пов'язані з болісними переживаннями, через що оповідачі не бажають повертатися до травматичного минулого [13].

До середини 2010-х років українська усна історія розвивалася в руслі загальних тенденцій Центрально-Східної Європи. Усноісторичні студії на постсоціалістичному просторі мали кілька характерних особливостей, які відрізняли їх від світового контексту. По-перше, усна історія стала важливим інструментом переосмислення соціалістичного минулого і нової реальності після 1991 р. Вона дала змогу побачити різноманітні, альтернативні досвіди людей і продемонструвала, що суспільство не було однорідним. По-друге, відбувся перехід до дослідження досвіду «звичайної людини». Науковці почали більше уваги приділяти індивідуальній пам'яті та життєвим історіям, поєднуючи їх із аналізом масштабних соціальних і політичних змін. По-третє, усна історія сприяла «відкриттю» нових учасників історичного процесу. Завдяки інтерв'ю стали можливими дослідження досвіду жертв і опонентів тоталітарних режимів, свідків воєн, представників меншин та інших груп, чий голос раніше залишався поза увагою офіційної історіографії. По-четверте, усна історія набула виразного політичного виміру як інструмент пам'яті. Її активно використовували для висвітлення репресій і трагедій соціалістичної доби, а також для збереження пам'яті про демократичні й опозиційні рухи та боротьбу за незалежність [3, с. 19—20].

Українська усна історія воєнного часу: між локальним досвідом і глобальним дискурсом

Революція Гідності та російська агресія проти України в 2014 р. змінили хронологічні межі українських усноісторичних досліджень. За влучним спостереженням відомої української усної історикіні Гелінади Грінченко, лише зробивши «перші спроби відійти від концентрації уваги на історії жертв та переслідуваних», які були розпочаті в 2010-х роках, українська усна історія знову повернулася до вивчення тепер вже «новітніх кризових ситуацій та пов'язаних із ними героїзму і трагедій» [3, с. 21].

У 2014—2015 роках українські усні історики зіткнулися з викликом того, як документувати досвід нещодавньої революції і війни, що триває. Саме тоді з'явилися перші ініціативи записів «тут і зараз». На-

прикінці лютого 2014 р. Український інститут національної пам'яті (УІНП) започаткував усноісторичний проєкт «Майдан: усна історія». Його основним завданням було створення електронного архіву усних свідчень про Майдан, відкритого для широкого кола користувачів і важливого для подальшого вивчення Революції Гідності⁵. З метою почути й зберегти для подальшого осмислення голоси учасників і активістів протесту через їхні індивідуальні досвіди Центр міської історії ініціював проєкт проведення глибинних інтерв'ю «Голоси спротиву та надії», записаних упродовж грудня 2013 — лютого 2014 років⁶. Водночас серед українських усних істориків почалася дискусія про те, коли подія стає минулим, тобто історією, яку вже можна і потрібно досліджувати методами усної історії. Починаючи з конференцій Української асоціації усної історії у Львові в 2014 р. та в Одесі в 2015 р., з'явилися окремі секції і рубрики у виданнях, присвячені темі «незавершеного минулого»⁷. У 2022 р., коли розпочався масовий запис свідчень про війну, ці обговорення відновилися з новою силою.

У 2014 р. в Україні були закладені основи напрямку «усної історії російсько-української війни», відповідно до назви дослідницької програми і серії публікацій Українського інституту національної пам'яті. У співпраці з істориками Запорізького національного університету УІНП з 2015 р. видав п'ять випусків серії «Усна історія російсько-української війни», що містили повні транскрипти інтерв'ю⁸, а також створив онлайн-платформу архіву усних свідчень, яка в 2022 р. була закрита з міркувань безпеки⁹. Цей напрям був ініційований і розвивався переважно «згори», за підтримки державних інституцій. У 2014—2022 роках усна історія війни залишалася здебільшого внутрішнім українським напрямом досліджень і привертала обмежену увагу закордонних науковців.

⁵ Майдан: усна історія. URL: <https://uinp.gov.ua/usna-istoriya/maydan-usna-istoriya>

⁶ Голоси спротиву та надії: Київ; Львів; Харків. URL: <https://www.lvivcenter.org/academic/research/stara-doslidnytska-tema/>

⁷ Українська асоціація усної історії. URL: <https://oral-history.com.ua/>

⁸ Усна історія російсько-української війни. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0017186>

⁹ Архів усної історії. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://ui.uinp.gov.ua/uk/archive>

За допомогою інтерв'ювання здійснювалися дослідження внутрішньо переміщених осіб з окупованих територій, волонтерського руху та ін.

Після 2022 р. українська усна історія значною мірою трансформувалася у «воєнну усну історію». В Україні та за її межами почали швидко розвиватися різні документальні проекти й ініціативи зі збору свідчень про війну і воєнний час, засновані на методі інтерв'ювання. Українські ініціативи зосереджувалися на завданні активного і максимально повного документування різних проявів досвіду російсько-української війни. Вони переважно належать до етапу документації «швидкого реагування», у межах якої кількісно переважають не наукові, а активістські, публіцистичні та адвокаційні проекти. Їх реалізували журналісти, громадські організації, митці й правники, тоді як науковці становили серед учасників меншість. Насправді методом інтерв'ювання, окрім істориків, давно користуються також соціологи, антропологи, етнологи і фольклористи для своїх досліджень. Однак не всі зібрані свідчення можна вважати результатом наукового збору і відносити до усної історії, оскільки далеко не всі ініціативи дотримуються методології усної історії і наукових принципів фіксації спогадів. Водночас досвід показав, що раніше накопичені професійні навички і напрацьовані методи проведення інтерв'ю не завжди є достатніми для роботи в умовах воєнного часу.

У 2006 р. було засновано Українську асоціацію усної історії (УАУІ), яка виконувала координаційну та інформаційно-консультаційну функції, сприяла популяризації і розвитку усної історії (голова асоціації — професорка Гелінада Грінченко). Асоціація проводила міжнародні конференції і семінари, за результатами яких публікувала збірники матеріалів, а також брала участь у підготовці тематичних випусків наукових журналів. Ці події забезпечували постійний обмін ідеями та досвідом і допомагали обговорювати актуальні питання теорії й практики усної історії. На офіційному вебсайті УАУІ представлені інформаційні, методичні та бібліографічні матеріали¹⁰. Водночас у 2000-х роках активізувався процес інституційного оформлення усноісторичних студій: у закладах вищої освіти з'явилися навчальні курси з усної історії,

¹⁰ Українська асоціація усної історії. URL: <https://oralhistory.com.ua/>

а при університетах і факультетах почали створювати профільні центри та інститути.

З вересня 2023 р. Українська асоціація усної історії оновила формат роботи в новому складі як професійна парасолькова організація, яка об'єднує українських усних істориків в Україні та за кордоном. Співголовами УАУІ стали професорки Наталія Ханенко-Фрізен і Гелінада Грінченко. УАУІ бере участь в організації регулярних відкритих науково-публічних заходів, спрямованих на популяризацію етично і методологічно обґрунтованих досліджень. Зокрема, у червні 2024 р. відбулася перша в умовах повномасштабної війни Міжнародна наукова конференція УАУІ «Усна історія у воєнний час: наукове знання і відповідальність дослідника». Її метою було обговорення ключових питань дотримання наукових стандартів усної історії та окреслення відмінностей між академічними дослідженнями і ширшими ініціативами зі збору та поширення інтерв'ю. Учасники конференції розглянули особливості документування подій війни, зокрема етичні, безпекові та правові аспекти інтерв'ювання, а також професійну відповідальність дослідників і шляхи інтеграції української усної історії в міжнародний науковий дискурс¹¹. З 2023 р. Чернігівський науково-дослідний центр антропології війни також організовує майданчики для обговорення теоретико-методологічних і прикладних аспектів документування війни і публікує збірники за їхніми результатами¹².

Інтеграція української усної історії в міжнародне наукове середовище є стратегічно важливою, особливо в умовах війни. Усна історикія і культурна антропологиня Н. Ханенко-Фрізен зазначає, що питання міжнародного просування українських усноісторичних досліджень були актуальними для неї і до 2022 р., однак після 24 лютого 2022 р. вони набули нового значення. За її словами, прагнення інтегрувати український науковий дискурс про війну в глобальний дискурс усної історії було зумовлене «не лише бажанням підтримати колег та друзів по професії в часи найбільших екзистенційних викли-

¹¹ Програма конференції. URL: <https://app.groupize.com/e/d4567b>; відеозаписи сесій. https://www.youtube.com/playlist?list=PLml_H6lzFLS8I9leHkUEjQ-MJhgP56OCcr

¹² Війна, наука та емоції. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0018180>.

ків нашої доби, які накинута на нас всіх російська війна. Стимулом також було й розуміння того, що якщо українські усні історики не матимуть можливості обговорювати свої дослідження досвідів війни у діалозі з іншими науковцями за кордоном, то «моральні та емоційні території війни», території суспільного спротиву та просідання, витривалості та слабкостей, здобутків та втрат, перемог та поразок, героїзму та переходу від війни будуть проговорені іншими [...]» [10].

У липні 2022 р. було засновано Літній інститут «Свідчення війни проти України» (WWSI) як спільну ініціативу академічних і культурних інституцій¹³. Інститут створено як професійну та етичну платформу для документування воєнних досвідів і підтримки дослідників, що працюють зі свідченнями війни. Він функціонує як простір обміну експертизою в галузі усної історії, етнографії, студій пам'яті та досліджень на основі інтерв'ю. Програма Інституту щороку адаптувалася до змін контексту війни, зосереджуючись на питаннях швидкого реагування, травми та етики досліджень (2022), сучасних наукових і творчих підходах до свідчень (2023), проблематиці справедливості та міждисциплінарних підходах (2024) і концептуалізації воєнних свідчень як культурної спадщини та основи історичної пам'яті (2025). П'ятий Інститут (WWSI 2026) присвячений методологічним, етичним та інтерпретаційним викликам, пов'язаним із мовчанням, самоцензурою і невисловленими аспектами воєнних наративів.

Симпозіум «Найбільш документована війна», започаткований у 2023 р. з ініціативи Центру міської історії у Львові, Інституту гуманітарних наук у Відні та партнерських інституцій, став платформою для обговорення практик документування та архівування війни Росії проти України. У межах щорічних зустрічей увага поступово зміщувалася від питань термінового збору матеріалів до формування сталої інфраструктури архівування, етичних і юридичних аспектів збереження даних, міжнародної співпраці, використання архівів у продукуванні знання та аналізу множинності воєнних наративів. Ініціатива сприяє діалогу між дослідниками, архівістами та учасниками документальних проєктів і формує простір для

рефлексії над довготривалими наслідками інтенсивного документування війни¹⁴. В 2024 р. під редакцією Наталі Отріщенко вийшла збірка нею проведених інтерв'ю про етичні, методологічні, безпекові та часові виклики з понад двадцятьма діячами і діячками, які документують війну в Україні [4].

В світовій практиці усних досліджень утвердився і продовжує розвиватися вже достатньо відомий напрям досліджень — усна історія кризового часу («crisis oral history»). В США теракти 11 вересня 2001 р. (відомі як 9/11) і руйнівний ураган Катріна в серпні 2005 р. спонукали американських усноісториків замислитися над роллю їхньої методології в документуванні цих травматичних подій і їхніх наслідків [18; 19]. В європейському просторі увага прикута до Боснійської війни 1992—1995 років і геноциду в Сребрениці [20; 21]. Методологію усної історії використовують для дослідження політики пам'яті після геноциду тутсі 1994 р. в Руанді [22]. Свідчення війни в Сирії з 2011 р., що розгорнулася між репресивним режимом і силами спротиву, документують і досліджують, зокрема, із урахуванням можливостей цифрових технологій у формуванні колективних наративів, а також взаємозв'язку між цифровими медіа, пам'яттю і практиками архівування [23].

Цілісним дослідженням практикування усної історії в поточних кризах і відразу в післякризовий період, етичних і методологічних особливостей, нових можливостей і переваг, але водночас ризиків і обмежень стала підбірка статей та інтерв'ю «Слухаючи на вістрі: усна історія після кризи» [24]. Упорядники привернули увагу до усної історії про нещодавню, яка (як і «класична» усна історія) зосереджена на висвітленні ширшої події через переживання, емоції і досвіди свідків, але на часовому відрізку знаходиться між роботою відразу (24-годинною журналістикою) і творенням історичного документа з тривалої відстані часу. В контексті цього важливим є розрізнення роботи усних істориків, психологів, журналістів і тих, хто документує воєнні злочини.

З часу пандемії Covid-19 усна історія дедалі більше утвердилася як інструмент документування живого досвіду кризи [25], піднімаються актуальні питання оновлення методики роботи усних істориків,

¹³ Witnessing the War on Ukraine Summer Institute 2026. URL: <https://www.ualberta.ca/en/canadian-institute-of-ukrainian-studies/projects/witnessing-war-ukraine/index.html>

¹⁴ Найбільш документована війна: Поліфонія оповідей. URL: <https://www.lvivcenter.org/conferences/symposium-polyphony-of-stories/>

їхньої ролі у поточній кризі [26]. Існує вже кілька оновлених версій спеціально розробленого посібника, базованого на досвіді інтерв'ювань працівників Британської бібліотеки з усної історії і за участі членів Товариства усної історії [27]. Труднощі проведення польових досліджень під час Covid-19 змусили дослідників переосмислити методику і більше уваги приділити онлайн-інтерв'ю [28]. Водночас те, які саме методи збору даних обирають і як їх поєднують, залежить від конкретних умов у місці проведення дослідження [29].

Водночас важливо зазначити, що практики усної історичної документації подій «по гарячих слідах» в Україні та за кордоном суттєво відрізняються. В українському контексті дослідження воєнного часу зосереджуються на незавершеності події та її катастрофічному характері, оскільки війна триває і вже має понад десятирічну історію. Тому український науковий дискурс усної історії війни відрізняється від підходів, характерних для усної історії кризового часу, де зазвичай аналізуються наслідки вже завершених або локалізованих катастроф. В українському випадку йдеться про вивчення тривалої кризи, яка досі не має розв'язання.

У зарубіжних усноїсторичних студіях кризового часу документування також часто здійснюється «по гарячих слідах», але переважно відразу після завершення катастрофи, коли колективна пам'ять ще не сформована, біль і втрати залишаються гострими, а процеси (само)мобілізації постраждалих лише починаються. Поряд із фіксацією досвіду катастрофи або кризи дослідники нерідко ставлять перед собою завдання сприяти відновленню справедливості, зокрема підтримати постраждалих у поверненні або здобутті належного місця й прав у суспільстві. У сучасній англомовній науковій літературі такий підхід часто позначають терміном «активістська усна історія» (*advocacy oral history*), що підкреслює орієнтацію досліджень на відновлення справедливості в ширшому соціальному і культурному розумінні [10].

Українські усні історики опинилися в ситуації, коли вони одночасно виступають і колективним свідком, і колективною жертвою агресії та злочинів загарбника, тобто мають глибоку інсайдерську позицію, що поєдналася з сильним бажанням бути корисними, долучитися до документування поточ-

них досвідів війни. На переконання Н. Ханенко-Фрізен, «[...] в ході кардинального розвороту незавершеної історії, українське суспільство опинилося водночас в двох позиціях — колективного свідка та колективного потерпілого. Це ж саме провалля, та сама вирва війни зачепила й науковців, українських усних істориків, вибухова хвиля історії відкинула їх на ті ж позиції, як і решту їх співвітчизників. Але завдяки своєму фаху, та сама хвиля винесла їх і на передову наукової роботи зі збору, документації та опрацювання українських свідчень війни. Отже, усні історики в 2022-му вийшли у своє дослідницьке поле не тільки з набутим подвійним досвідом свідка/потерпілого, але й з відчуттям потреби в мобілізації та розумінням необхідності документувати як свій, так і інший досвід. Саме такий потрібний тягар формату «2+1» (який, до речі, не конче тягне лише вниз, але часто веде вперед і нагору) і є унікальним фактором та рамкою інсайдерської позиціональності українських усних істориків воєнної доби після 2022 року» [10].

У практиці українських усних істориків у довоєнний період питання дослідницької етики залишалися недостатньо артикульованими. Це значною мірою пов'язано з відсутністю в українській усній історії інституційних механізмів, які б передбачали обов'язкову розробку та офіційне затвердження дослідницьких проєктів з погляду етичної й юридичної відповідальності науковців перед оповідачами.

Поєднання подвійного досвіду (свідка/потерпілого) і загостреного відчуття професійної відповідальності українських науковців («2+1») зумовило переосмислення ними в першу чергу питань дослідницької етики. Сьогодні обговорення етичних аспектів посідають провідне місце в дискусіях українських істориків як в Україні, так і за її межами. Такого рівня уваги до проблем дослідницької етики українська усна історія раніше не знала: під час методичних семінарів і круглих столів науковці активно обговорюють питання етики і травмочутливості польових досліджень, формулюють нові для себе дослідницькі протоколи. Попри те, що етичні питання вже неодноразово ґрунтовно осмислювалися західними дослідниками в межах студій кризових періодів, саме це поєднання «2+1» вирізняє українські рефлексії щодо дослідницької етики в сучасній світовій практиці усної історії [10].

В 2022 р. дослідники та активісти в Україні й за кордоном майже одразу розпочали масштабний запис свідчень про війну, що зробило цей етап особливо помітним уже сьогодні. Водночас важливо враховувати, що нова хвиля документування спиралася почати й на досвід українських дослідників, набутий у 2014—2021 роках. Цей період польової роботи, а згодом — після лютого 2022 р. вже в масштабному вимірі, формував практичні підходи й водночас заохочував увагу до ключових питань дослідницької етики та правових норм — від підготовки й проведення інтерв'ю до подальшого аналізу і публічної презентації результатів.

Перед сучасними викликами: вузлові аспекти

Усні свідчення про російсько-українську війну, записані з 2014 р., а особливо масово з 2022 р., мають значний документаційний потенціал для майбутніх історичних і міждисциплінарних досліджень. Водночас залишається відкритим питання подальшої долі тисяч записаних розповідей після інтенсивної фази польового збору матеріалів у 2022—2023 роках. Йдеться, зокрема, про те, як уникнути розпорошення і втрати цих матеріалів у приватних колекціях, яким чином забезпечити їх належне архівування, чи були отримані згоди оповідачів на зберігання, архівування і подальше використання усних свідчень, а також у якому форматі, де саме й за яких умов ці матеріали мають зберігатися. Не менш важливими є питання доступності та безпеки таких джерел. Зазначені проблеми стали предметом обговорення провідних фахівців з усної історії та архівної справи під час круглого столу, організованого Українською асоціацією усної історії у співпраці з Державною архівною службою України 21 лютого 2024 р. [11]

Водночас сьогодні колекції усних свідчень та інші дослідницькі матеріали, зібрані в Україні в межах спільних проєктів або в результаті співпраці українських і зарубіжних дослідників, дедалі частіше передаються на зберігання за кордон з міркувань безпеки. Співголова Української асоціації усної історії Н. Ханенко-Фрізен порушує питання осмислення цього сталого процесу переміщення архівних матеріалів до західних партнерів, необхідності відстоювання Україною власного архівного суверенітету, а також розглядає таку ситуацію як прояв сучасних цифрових практик наукового споживацтва [12]. В Украї-

ні значні масиви архівних й археографічних колекцій національного значення з різних причин, зокрема через нестачу інституційної підтримки, поступово занепадають і випадають з поля українських наукових досліджень, тоді як західні інституції, отримуючи унікальні архівні матеріали, зміцнюють свої позиції як провідні наукові центри.

Усна історія в Україні мала академічне походження — розвивалася в університетах. Натомість є чимало прикладів, скажімо в сусідній Польщі, коли усні проєкти є ініціативою знизу — громадського сектору, локальних музеїв і архівів, активістів [30]. Через зростання популярності усної історії і долучення до ініціатив документування досвідів війни все більшого числа активістів і представників неакадемічних сфер, усна історія в Україні помітно виходить за межі академії. Усна історія стає невід'ємним елементом громадської архівістики, тобто низових ініціатив, що створюються самими спільнотами чи ініціативними групами, які прагнуть зберегти власну пам'ять, історію, досвід. Їхня особливість: низовий, активістський характер; орієнтація на включення непочутих голосів; інноваційні форми роботи (усна історія, виставки, цифрові колекції, театр пам'яті тощо); часто непрофесійне, але щире залучення до архівної справи; людиноцентричність. Громадський архів демонструє альтернативний підхід до архівування, який замінює нейтральність інституції на видиму авторську присутність, що сприяє більш демократичному, відкритому та різноманітному представленню історії [31].

Після 2022 р. помітно збільшився інтерес до методологічних семінарів з усної історії. Посилилася потреба в обміні досвідом між різними спільнотами, щоб забезпечити високу якість усноісторичних джерел і суспільну користь проєктів. Хоча навчальні курси з усної історії досі не стали обов'язковою частиною історичної освіти, водночас існує чіткий запит на освітні програми різного рівня — для вчителів, краєзнавців, активістів, музейників та інших зацікавлених груп.

Через потребу записувати сучасний досвід війни, а також через фінансування і грантові можливості, інші теми відійшли на другий план. Особливо відчутною є втрата можливості досліджувати події середини ХХ ст., адже з кожним роком стає дедалі менше безпосередніх свідків і учасників подій того часу.

В Україні усна історія переважно використовується дослідниками як інструмент документування свідчень з окремих тематичних питань, що перебувають у фокусі їхнього наукового інтересу. Основний акцент при цьому робиться на збиранні емпіричного матеріалу, тоді як його аналітичне осмислення часто відходить на другий план. Відкритим залишається питання, як документуванню воєнного досвіду вийти на новий науковий рівень не лише в кількісному, а й у якісному вимірі, зокрема, чи можливо і коректно аналізувати події, які ще тривають; яким чином говорити про воєнні досвіди, публічне озвучення яких може завдати шкоди державі та її міжнародній підтримці.

Результати усної історичної досліджень найчастіше подаються у формі публікацій, зокрема монографій, тематичних збірників статей і збірок самих усних свідчень. Форма представлення результатів конкретного усної історичного проекту залежить від низки чинників. Зокрема, важливо, чи має дослідник намір публікувати свідчення з мінімальним авторським коментарем, чи зосереджується на їх науковому аналізі; чи розглядає історичні події через одну або кілька біографій, чи використовує їх для вивчення ширших історичних і соціальних процесів. Значення також мають обсяг і добір опублікованих усних історій, спосіб поєднання голосів оповідачів із голосом дослідника, а також цільова аудиторія видання [32].

Найпоширенішою формою представлення історії на основі усної історичної матеріалів протягом тривалого часу і після 2014 р. залишається публікація збірок інтерв'ю або вибраних фрагментів із них, у яких провідну роль відіграють безпосередні голоси оповідачів, тоді як коментарі та наукова інтерпретація дослідника зведені до мінімуму.

Важливо аналізувати записані наративи (реконструктивний аналіз, нарративний (текстуальний) аналіз, контент-аналіз). Це важливо для того, щоб розуміти про що ці свідчення, але й також, щоб проаналізувати дослідницький досвід — як (не)працюють «класичні» техніки підготовки і проведення інтерв'ю в проектах про сучасну війну, як вибудовувати такі розмови надалі тому, що запит на інтерв'ю з військовими актуальний і буде таким й надалі, зокрема, вже після війни.

Реконструктивний або реконструктивний перехресний аналіз — усне свідчення виступає дже-

релом і основою для відтворення й аргументації «моделей поведінки людей чи характеру (соціальних) подій і явищ в минулому» [1, с. 180]. Тобто мова йде про відтворення ситуацій, подій, середовищ і т. п. При такому аналізі усні свідчення доповнюють інші джерела (архівні документи, офіційні джерела) задля перехресної критики та аналізу. Такий аналіз в мене добре працював зі свідченнями учасників Революції гідності, волонтерами про їхню допомогу фронту. Але в роботі зі свідченнями військових і добровольців про початок російсько-української війни в 2014—2015 роках реконструкція не спрацювала. В цих інтерв'ю я бачу потенціал нарративного аналізу [33]. Наративний (текстуальний) аналіз — зміщення уваги з фактографії на цілісний нарратив, інтерв'ю як оповідь. Це змога зосередитися на змісті, тобто на тому, що саме розказували, до чого була прикута більша нарративна увага, що і чому, навпаки, залишилося непроговореним, а також якими були форми і нарративні стратегії розповідей, тобто як говорилося.

Аналіз інтерв'ю як цілісної оповіді (на прикладі інтерв'ю з військовими і добровольцями про початок російсько-української війни в 2014—2015 роках, записаними в 2018 р.) дозволив виділити нарративні сюжети, які ґрунтовно представлені в розповідях українських воїнів і які, навпаки, упускалися [33]. Наративні репрезентації стосувалися насамперед передодня і початку бойового досвіду, але особливо життя після демобілізації, (не)повернення до цивільного життя і їхнього сьогодення: роздумів про впливи війни, оцінку проведення воєнних дій у 2014—2015 роках і в пізніший період, буднів українських воїнів і труднощів, з якими стикаються в повсякденному житті. На моментах до першого бойового досвіду і після повернення з війни воїни справді розкривалися, давали ґрунтовні відповіді й ділилися дуже особистим. Про час перебування в зоні ведення бойових дій, а також про воєнний побут, взаємини з місцевим населенням, волонтерську допомогу та інше говорили, але це не були оповідні нарративні сюжети, а радше відповіді на запитання інтерв'юера. Якщо в розмовах траплялися глибші занурення у війну, то це було не так часто і стосувалося складного пережиття: важких обстрілів, критичних ситуацій, втрачені побратимів, яке інтерв'юери своїми запитаннями свідомо не поглиблювали.

Опрацювання інтерв'ю з воїнами початку російсько-української війни (2014—2015 років) дає змогу усним істориками працювати над методикою подальших записів усних свідчень з учасниками бойових дій, аналізувати помилки і успіхи, адже запит на ці записи є і буде постійним. Наративні репрезентації війни і нерідко відверті особисті історії воїнів 2014—2015 років занурюють дослідника і суспільство у війну якою вона є, у труднощі, з якими стикаються воїни після повернення, у проблематику наслідків війни, що тільки актуалізувалися після широкомасштабного російського вторгнення в лютому 2022 р.

Висновки. Війна стала важливим чинником активного розвитку і поширення усної історії в Україні, а також сприяла посиленню її інтеграції в міжнародний науковий дискурс і виходу українських усноісторичних студій на новий рівень участі у світових дослідницьких обговореннях. Донедавна питання дослідницької етики в українській усній історії залишалися недостатньо артикульованими, зокрема через відсутність усталених інституційних механізмів етичного й юридичного погодження проєктів та розуміння відповідальності дослідників перед оповідачами. Повномасштабна війна і поєднання особистого досвіду українських науковців із загостреним відчуттям професійного обов'язку спричинили переосмислення етичних і методологічних підходів до запису інтерв'ю. Сьогодні етика, травмочутливість польових досліджень і розроблення нових протоколів роботи стали центральними темами фахових дискусій в Україні та за її межами, а українські напрацювання дедалі виразніше формують власний внесок у сучасну міжнародну практику усної історії.

Важливим результатом документування свідчень війни за останні кілька років стало посилення участі української усної історії в міжнародному науковому дискурсі та її вихід на новий рівень розвитку. Український досвід усноісторичного документування має низку особливостей порівняно з уже сформованими світовими практиками дослідження кризових періодів, оскільки йдеться про події, що тривають і залишаються незавершеними. Це створює суттєві виклики для дослідників, але водночас відкриває можливості для вироблення нових підходів і інтерпретаційних моделей у вивченні війни засобами усної історії.

Разом із тим українська усна історія війни стикається з проблемами, які лише починають системно розв'язуватися. Масиви усних свідчень, що активно записуються з 2014 р. і особливо після 2022 р., мають значний потенціал як джерельна база для майбутніх історичних і міждисциплінарних досліджень. Після інтенсивної фази польового збору актуалізуються питання архівування: як запобігти розпорошенню матеріалів у приватних колекціях, забезпечити належний опис і довготривале зберігання, гарантувати безпеку і відповідальний доступ до чутливих даних. Окремою проблемою є передавання частини усноісторичних колекцій на зберігання за кордон з міркувань безпеки, що актуалізує питання архівного суверенітету України і контролю над власними джерелами.

Усна історія в Україні також дедалі активніше виходить за межі академічного середовища й стає важливою складовою громадської архівістики: до документування долучаються активісти, локальні ініціативи, музеї та ін. Це розширює коло зафіксованих голосів і досвідів, однак одночасно посилює потребу в методологічній підготовці та узгоджених стандартах якості. Ключовим завданням залишається перехід від накопичення великого масиву інтерв'ю до їх системного опрацювання й аналітичного осмислення, з урахуванням того, що війна триває, а публічне озвучення окремих досвідів може створювати ризики як для оповідачів, так і для держави.

1. Грінченко Г., Реброва І., Романова І. Усна історія в пострадянських дослідницьких практиках (на прикладі сучасних Білорусії, Росії та України). *Український історичний журнал*. Київ, 2012. № 4. С. 172—187.
2. Кісь О. Усна історія в сучасній Україні: здобутки і виклики часу. *Heinrich Boell Foundation*. 15 січня 2017. URL: <https://ua.boell.org/uk/2017/01/16/usna-istoriya-v-suchasniy-ukrayini-zdobutki-i-vikliki-chasu> (дата звернення: 17.02.2026).
3. Грінченко Г. Питання, наративи, інтерпретації: усна історія як мистецтво балансу і взаємодії. *Слухати, чути, розуміти: усна історія України XX—XXI століть*. За редакцією Г. Грінченко. Київ: АРТ КНИГА, 2021. С. 15—27.
4. *Розмови з тими, хто питає про війну*. Збірник під редакцією Наталі Отріщенко. Львів: Центр міської історії, 2024. 180 с.
5. Ханенко-Фрізен Н., Скубицька Ю. Історики і війна: (усна) історія, історична політика і деколонізація східноєвропейських студій. *Україна модерна*. 12 листопада 2024. URL: <https://uamoderna.com/war/istoryky-i>

- vijna-usna-istoriya-istorychna-polityka-i-dekolonizacziya-shidnoyevropejskyh-studij/ (дата звернення: 17.02.2026).
6. Грінченко Г. Усна історія війни: питання і застереження щодо методу дослідження. *Heinrich Boell Foundation*. 25 серпня 2022. URL: <https://ua.boell.org/uk/2022/08/25/usna-istoriya-viynu-pytannya-i-zasterezheniya-shchodo-metodu-doslidzhennya> (дата звернення: 17.02.2026).
 7. Боднар Г. Усна історія революції, війни і волонтерства в Україні: як працювати з незавершеним минулим. *Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. Голов. ред. Микола Литвин; НАН України; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2023. № 16. С. 268—300. DOI: 10.33402/ur.2023-16-268-300.
 8. Боднар Г. «Сьогодні історія твориться в Україні». Усна історія і досвіди незавершених революції та війни: міркування про дискусійне і (не)очевидне. Слухати, чути, розуміти: усна історія України ХХ—ХХІ століть. За наук. ред. Г. Грінченко. Київ: АРТ КНИГА, 2021. С. 31—57.
 9. Печерський А. Усна історія незавершеної війни це на-самперед питання етики й методології — Гелінада Грінченко. Інтерв'ю. *Армія Inform*. 18 жовтня 2023. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/10/18/usna-istoriya-nezavershenoyi-vijny-cze-nasampered-pytannya-etyku-j-metodologiyi-gelinada-grinchenko/> (дата звернення: 18.02.2026).
 10. Ханенко-Фрізен Н., Грінченко Г. Українська усна історія у діалозі зі світом — спостереження воєнної доби. 2024. *Україна модерна*. 20 лютого 2025. URL: <https://uamoderna.com/war/ukrayinska-usna-istoriya-u-dialozi-zi-svitom-sposterezhennya-voennoyi-doby-2024/> (дата звернення: 15.02.2026).
 11. Ханенко-Фрізен Н. Свідчення війни: від усної історії до національної документальної спадщини. *Україна модерна*. 2 травня 2024. URL: <https://uamoderna.com/notes/svidchennya-vijny-vid-usnoyi-istoriyi-do-nacjonalnoyi-dokumentalnoyi-spadshhyny/> (дата звернення: 15.02.2026).
 12. Ханенко-Фрізен Н. Архівний суверенітет: українські археографічні дані та виклики воєнної доби. *Україна модерна*. 8 жовтня 2025. URL: <https://uamoderna.com/war/arkhivnyi-suverenitet-zniaty-lapky-ukrainski-arkheografichni-dani-ta-vyklyky-voennoi-doby/> (дата звернення: 16.02.2026).
 13. Кісь О. Усна історія: становлення, проблематика, методологічні засади. *Україна модерна*. Львів; Київ, 2007. № 11 (Усна історія). С. 7—21.
 14. Томсон А. Чотири зміни парадигм в усній історії. *Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник*. Вип. 11—12. Усна історія в соціально-гуманітарних студиях: теорія і практика досліджень. Ред. В. Кравченко, Г. Грінченко. Харків: НТМТ, 2008. С. 7—24.
 15. Filipkowski P. Historia mówiona jako historia faktyczna albo jak «odantropologizować» opowieści o przeszłości? *Rocznik Antropologii Historii*. 2015. № 8 (Antropologia i historia). S. 91—108.
 16. Нолл В. *Трансформація громадянського суспільства. Усна історія української селянської культури 1920—30 років*. Київ: Центр досліджень усної історії та культури РОДОВІД, 1999. 300 с.
 17. Кісь О. З відстані двадцяти років: роздуми про конференції з усної історії у 1994 і в 2014 роках. *Україна модерна*. 11 листопада 2014. URL: <https://uamoderna.com/event/z-vidstani-20-rokiv/> (дата звернення: 18.02.2026).
 18. *After the Fall: New Yorkers Remember September 2001 and the Years That Followed*. Ed. M. Marshall Clark, P. Bearman, C. Ellis C. and S. Drury Smith. New York: The New Press, 2011. 370 p.
 19. Sloan S. Oral History and Hurricane Katrina: Reflections on Shouts and Silences. *The Oral History Review*. 2008. № 35 (2). P. 176—186.
 20. Leydesdorff S. *Surviving the Bosnian Genocide: The Women of Srebrenica Speak*. Trans. K. Richardson. Bloomington: Indiana University Press, 2011. 242 p.
 21. Petril A., Hasanović H. *Voices from Srebrenica: Survivor Narratives of the Bosnian Genocide*. Jefferson, NC: McFarland, 2020. 251 p.
 22. Jessee E. *Negotiating Genocide in Rwanda: The Politics of History*. New York City, Palgrave Macmillan, 2017. 329 p.
 23. Saber D., al-Jaloud A.R. The Syrian Archive Digital Memory Project: Archiving as testimony, as evidence, as creative practice. *Visual Anthropology*. 2024. № 37. P. 19—34.
 24. *Listening on the Edge: Oral History in the Aftermath of Crisis*. Ed. M. Cave, S.M. Sloan. Oxford University Press, 2014. 312 p.
 25. Sloan S.M. Behind the «curve»: COVID-19, infodemic, and oral history. *The Oral History Review*. 2020. № 47 (2). P. 193—202.
 26. Cramer J.A. «First, Do No Harm»: Tread Carefully Where Oral History, Trauma, and Current Crises Intersect. *The Oral History Review*. 2020. № 47 (2). P. 203—213.
 27. Morgan Ch., Perks R., Stewart M., Johnston C. *Advice on Remote Oral History Interviewing during the Covid-19 Pandemic*. 2021. February 8. URL: <https://www.ohs.org.uk/wp-content/uploads/2021/02/Advice-on-remote-interviewing-during-the-Covid-19-Pandemic-v.70D0A-FINAL.pdf> (дата звернення: 16.02.2026).
 28. Sielaff S., Sloan S.M., Cain Darough A.A., Holland M. *Oral History at a Distance*. Routledge Press, 2024. 248 p.
 29. Rosenthal G. Introduction. *Transnational Biographies: Changing We-Images, Collective Belongings and Power Chances of Migrants and Refugees*. Ed. G. Rosenthal. Universitätsverlag Göttingen, 2022. P. 7—15.
 30. *Як зберегти пам'ять?* Посібник з громадського архівування. За редакцією Аліни Добошевської; упо-

- рядники Галина Боднар, Ярина Лазар, Тетяна Привалко. Київ; Львів, 2025. 164 с.
31. Боднар Г. Громадські архіви: низові практики збереження культурної спадщини. *Архіви України*. Київ, 2026. [в друкі].
 32. Грінченко Г., Реброва І., Романова І. Усна історія в пострадянських дослідницьких практиках. *Україна модерна*. 30 жовтня 2014. URL: <https://uamoderna.com/md/grinchenko-rebrova-romanova-oh/> (дата звернення: 18.02.2026).
 33. Боднар Г. Наративні репрезентації російської війни в Україні в усних історіях українських воїнів про 2014—2015 роки. *Народознавчі зошити*. 2024. № 6 (180). С. 1753—1764. DOI <https://doi.org/10.15407/nz2024.06.1753>.
- #### REFERENCES
- Grinchenko, G., Rebrova, I., & Romanova, I. (2012). Oral history in post-Soviet research practices (on the example of contemporary Belarus, Russia, and Ukraine). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 4, 172—187 [in Ukrainian].
- Kis, O. (2017, January 15). Oral history in contemporary Ukraine: Achievements and challenges of the time. *Heinrich Boell Foundation*. Retrieved from: <https://ua.boell.org/uk/2017/01/16/usna-istoriya-v-suchasny-ukrayini-zdobutki-i-vikliki-chasu> (Last accessed: 17.02.2026) [in Ukrainian].
- Grinchenko, G. (Ed.). (2021). Questions, narratives, interpretations: Oral history as an art of balance and interaction. *Listening, hearing, understanding: Oral history of Ukraine in the 20th—21st centuries* (Pp. 15—27). Kyiv: ART KNYHA LLC [in Ukrainian].
- Otrishchenko, N. (Ed.). (2024). *Conversations with those who ask about the war*. Center for Urban History [in Ukrainian].
- Khanenko-Friesen, N., & Skubytska, Yu. (2024, November 12). Historians and war: (Oral) history, historical politics, and the decolonization of East European studies. *Ukraina Moderna*. Retrieved from: <https://uamoderna.com/war/istoryky-i-vijna-usna-istoriya-istorychna-polityka-i-dekolonizaciya-shidnoyevropejskyh-studij/> (Last accessed: 17.02.2026) [in Ukrainian].
- Grinchenko, G. (2022, August 25). Oral history of war: Questions and cautions regarding the research method. *Heinrich Boell Foundation*. Retrieved from: <https://ua.boell.org/uk/2022/08/25/usna-istoriya-viyny-pytannya-i-zasterzhennya-shchodo-metodu-doslidzhennya> (Last accessed: 17.02.2026) [in Ukrainian].
- Bodnar, H. (2023). Oral history of revolution, war, and volunteerism in Ukraine: How to work with the unfinished past. *Ukraine-Poland: Historical Heritage and Public Consciousness*, 16, 268—300 [in Ukrainian].
- Bodnar, H., Grinchenko, G. (Ed.). (2021). «Today history is being made in Ukraine». Oral history and the experiences of unfinished revolution and war: Reflections on the debatable and the (non)obvious. In: Grinchenko, G. *Listening, hearing, understanding: Oral history of Ukraine in the 20th—21st centuries* (Pp. 31—57). Kyiv: ART KNYHA LLC [in Ukrainian].
- Pechersky, A. (2023, October 18). Oral history of an unfinished war is primarily a matter of ethics and methodology — Gelinada Grinchenko [Interview]. *Armiya Inform*. Retrieved from: <https://armyinform.com.ua/2023/10/18/usna-istoriya-nezavershenoyi-vijny-cze-nasampered-pytannya-etyky-j-metodologiyi-gelinada-grinchenko/> (Last accessed: 18.02.2026) [in Ukrainian].
- Khanenko-Friesen, N., & Grinchenko, G. (2025, February 20). Ukrainian oral history in dialogue with the world: Observations from the wartime period (2024). *Ukraina Moderna*. Retrieved from: <https://uamoderna.com/war/ukrayinska-usna-istoriya-u-dialozi-zi-svitom-sposterezheniya-voyennoyi-doby-2024/> (Last accessed: 15.02.2026) [in Ukrainian].
- Khanenko-Friesen, N. (2024, May 2). Testimonies of war: From oral history to the national documentary heritage. *Ukraina Moderna*. Retrieved from: <https://uamoderna.com/notes/svidchennya-vijny-vid-usnoyi-istoriyi-do-nacionalnoyi-dokumentalnoyi-spadshhyny/> (Last accessed: 15.02.2026) [in Ukrainian].
- Khanenko-Friesen, N. (2025, October 8). Archival sovereignty: Ukrainian archeographic data and the challenges of the wartime period. *Ukraina Moderna*. Retrieved from: <https://uamoderna.com/war/arkhivnyi-suverenitet-zniaty-lapky-ukrainski-arkheografichni-dani-ta-vyklyky-voiennoi-doby/> (Last accessed: 16.02.2026) [in Ukrainian].
- Kis, O. (2007). Oral History: Formation, Issues, Methodological Foundations. *Ukraina moderna*, 11 (Oral history), 7—21 [in Ukrainian].
- Thomson, A., Kravchenko, V., & Grinchenko, G. (Eds.). (2008). Four paradigm shifts in oral history. In: V. Kravchenko, G. Grinchenko. *East-West: Historical and cultural studies. Oral history in social and humanitarian studies: Theory and research practice* (Issue 11—12, pp. 7—24). Kharkiv: NTMT LLC [in Ukrainian].
- Filipkowski, P. (2015). Oral History as Factual History, or How to «De-anthropologize» Stories about the Past? *Anthropology of History Yearbook*, 8 (Anthropology and history), 91—108 [in Polish].
- Noll, V. (1999). *Transformation of civil society: Oral history of Ukrainian peasant culture, 1920—1930*. Kyiv: Center for Oral History and Culture Studies «Rodovid» [in Ukrainian].
- Kis, O. (2014, November 11). From a twenty-year distance: Reflections on oral history conferences in 1994 and 2014. *Ukraina Moderna*. Retrieved from: <https://uamoderna.com/event/z-vidstani-20-rokiv/> (Last accessed: 18.02.2026) [in Ukrainian].
- Clark, M.M., Bearman, P., Ellis, C.C., & Drury Smith, S. (Eds.). (2011). *After the fall: New Yorkers remember September 2001 and the years that followed*. New York: The New Press.

- Sloan, S. (2008). Oral history and Hurricane Katrina: Reflections on shouts and silences. *The Oral History Review*, 35 (2), 176—186.
- Leydesdorff, S. (2011). *Surviving the Bosnian genocide: The women of Srebrenica speak*. Bloomington: Indiana University Press.
- Petrl, A., & Hasanović, H. (2020). *Voices from Srebrenica: Survivor narratives of the Bosnian genocide*. NC: McFarland.
- Jessee, E. (2017). *Negotiating genocide in Rwanda: The politics of history*. New York City, Palgrave Macmillan.
- Saber, D., & al-Jaloud, A.R. (2024). The Syrian Archive Digital Memory Project: Archiving as testimony, as evidence, as creative practice. *Visual Anthropology*, 37, 19—34.
- Cave, M., & Sloan, S.M. (Eds.). (2014). *Listening on the edge: Oral history in the aftermath of crisis*. Oxford University Press.
- Sloan, S.M. (2020). Behind the «curve»: COVID-19, infodemic, and oral history. *The Oral History Review*, 47 (2), 193—202.
- Cramer, J.A. (2020). «First, do no harm»: Tread carefully where oral history, trauma, and current crises intersect. *The Oral History Review*, 47 (2), 203—213.
- Morgan, C., Perks, R., Stewart, M., & Johnston, C. (2021, February 8). *Advice on remote oral history interviewing during the Covid-19 pandemic*. *Oral History Society*. Retrieved from: <https://www.ohs.org.uk/wp-content/uploads/2021/02/Advice-on-remote-interviewing-during-the-Covid-19-Pandemic-v.70D0A-FINAL.pdf> (Last accessed: 16.02.2026).
- Sielaff, S., Sloan, S.M., Cain Darough, A. A., & Holland, M. (2024). *Oral history at a distance*. Routledge Press.
- Rosenthal, G. (Ed.). (2022). Introduction. *Transnational biographies: Changing we-images, collective belongings and power chances of migrants and refugees* (Pp. 7—15). Universitätsverlag Gottingen.
- Doboshevska, A. (Ed.). (2025). How to preserve memory? A guide to community archiving. Kyiv; Lviv [in Ukrainian].
- Bodnar, H. (2026). Community archives: Grassroots cultural heritage preservation practices. *Arkhivy Ukrainy*. [forthcoming] [in Ukrainian].
- Grinchenko, G., Rebrova, I., & Romanova, I. (2014, October 30). Oral history in post-Soviet research practices. *Ukraina Moderna*. Retrieved from: <https://uamoderna.com/md/grinchenko-rebrova-romanova-oh/> (Last accessed: 18.02.2026) [in Ukrainian].
- Bodnar, H. (2024). Narrative representations of the Russian war in Ukraine in oral histories of Ukrainian soldiers about 2014—2015. *The Ethnology Notebooks*, 6 (180), 1753—1764. DOI <https://doi.org/10.15407/nz2024.06.1753> [in Ukrainian].

Received: 01.03.2026

Accepted: 10.03.2026

Published: 27.04.2026